

Uus väljaanne leedu loitsudest

Daiva Vaitkevičiene. *Lietuvių užkalbėjimų šaltiniai. Elektroninis savadas. Vilnius: Lietuvių Literatūros in Tautosakos Institutas. 2005.*

Daiva Vaitkevičiene elektrooniline väljaanne koos 44-leheküljelise raamatukesena avaldatud sissejuhatusesega on tänuväärne lisandus 1929. aastal V. J. Mansikka poolt kataloogis *Litauische Zaubersprüche* esitatud 239 nõidussõnale. Eelmise kataloogi ja käsitluse avaldamisajal ilmus arvukalt vastava teemalisi ülevaateid, analüüse ja tekstivalimikke ning seekordnegi kuulub rahvusvahelise uurimise taastärganud huvilainesse. Uus väljaanne hõlmab arhiivis sisalduvat ja viimaste aastateni trükistes avaldatut, rohkelt arstimissõnu, kuid ka sotsiaalse suhete jm korrastamiseks mõeldud tekste. Olemuselt vana rahvaluulelik sisaldab müütilise maailmapildi relikte, eriaegseid

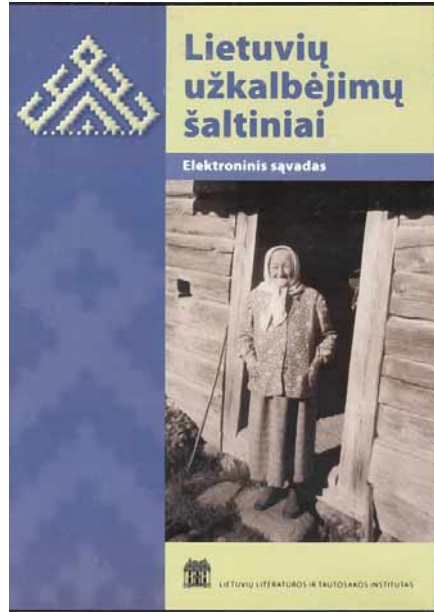
usundilisi kujutelmi, nende maagiliseks adressaadiks võivad Jeesuse ja pühakute kõrval olla Perkunas või muud vanemad mütoloogilised olendid.

Leedu loitsude seas on Euroopas rahvusvaheliselt tuntud ja 12. sajandist levivaid arstimissõnu, loitsijateks aga olnud leedulaste kõrval ka muudest rahvustest isikud, mistõttu valikus leidub nt tekste vene jt keeltes. Avaldatud veidi enam kui 1600 tekstil on loomulikult arvukalt paralleele keelesugulaste lätlaste rohkete (54 000) arhiivitekstidega, samuti nagu näiteks võimatuse motiivile ülesehitatud sõnadel slaavi pärimustekstidega. Mainitud legendiliste loitsude (*Kolm neitsit, Kolm roosi*) kõrval on korpuses dialoogloitse, kabalistlikke vormeleid ja muud liigiomast.

Uues väljaandes puudutatakse loitsutekstides kasutatud arvumaagiat (tekstide ülesehitus ja esitamine on seotud kolme või kolm korda kolme värsireaga ehk üheksa rea pikkuse tekstiga), tekstide üldist kalduvust sünkretismile ja seoseid rituaalidega, tõdetakse, et tekstid järgivad rahvalaulude stiili ja poetikat.

Lühemalt on esitletud loitsijaid, kogujaid ja kogusid ning avaldamislugu. Tekstidele on lisatud täpsed viited, varustatud kommentaariga funkstiooni, tüpologia, avaldamisandmete, konteksti jpm kohta. Ennekõike liigikeskne tekstiväljaanne ei analüüsi pikemalt rituaale endid ega muid nõidussõnadega seotud seiku. Loitsutekstit on esitatud redigeeritult, kuid keerukamate juhtumite korral varustatud originaalteksti pildiga; võõrkeelsed tekstid on translitereeritud.

Väljaandele lisatud fotode vahendusel on arhailise liigi esitamist hõlpsam ette kujutada. Arhiivisaadetiste ja nõiavihikute käekirjad muudavad loetu tegelikuks ja lisavad ajastukohast ehedust.

CD arvutisse installeerimise järel ekraanile avanevas andmebaasis saab tutvuda tekstidega, vaadata skaneeritud pilte graafiliselt keerukamatest kirjapanekutest ja liigelda loetletud lisaandmestiku vahel, vajadusel aga ka tekste printida. Elektrooniliste väljaannete suureks eeliseks on teatavasti võimalus kiiresti leida ja kõrvutada tekste ja andmestikku, leida sarnasusi ja erinevusi, mida D. Vaitkevičiene arhiivisügavusest ja publikatsioonide rägastikust sõelatud editsioon võimaldab.

Mare Kõiva

Ülevaade komi rahvaluulest

Кomi фольклор: Хрестоматия. – Сыктывкар: Коми небцг лэдзанин 2002. 328 л.б.

Valentina Filippova ja Nadežda Korovina koostatud komi rahvaluule krestomaatia on pühendatud tuntud komi rahvaluuleuurija Anatoli Mikuševile, kelle 80. sünniaastapäeva tähistati konverentsiga möödunud 2006. aastal Söktõvkaris.

Raamat annab põgusa ülevaate komi rahvaluulest, selle omapärasest ja žanristruktuurist. Esimene peatükk seletab lühidalt folkloori olemust ja esitab komi rahvaluule žanrilise süsteemi. Järgnevad peatükid käsitlevad komi folkloori erinevaid žanre.

Iga osa raamatus algab konkreetse žanri ja sellega seotud kommete iseloomustamise ja seletamisega, millele järgnevad folkloorsed tekstid ning kommete, mängude jne etnograafilised kirjeldused. Krestomaatia koostamisel on kasutatud Söktõvkari Riikliku Ülikooli rahvaluulearhiivi ja Venemaa Teaduste Akadeemia Uurali osakonna Komi teaduskeskuse teadusarhiivi materjale. Raamatusse on võetud ka vähetuntud tekstid David Fokos-Fuchsi, Károly Rédei ja Toivo E. Uotila kirjapanekutest.

Esitatud arhiivimaterjalid ei ole ümber pandud komi kirjakeelde, vaid on säilitatud murdeline sõnavara ja grammatilised vormid näitamaks tekstide tegelikku kasutamist. Koostajate sõnul näitavad raamatu tekstid komi rahvaluule mitmekesisust ja eri paikade lokaalsete traditsioonide erinevust.

Iga teksti juures on antud ka arhiivi viide, kirjapaneku aeg ja koht, informandi nimi ning kas ja kus on see varem avaldatud.

Žanride käsitus algab **kalendrikombestiku ja sellega seotud poesia** peatükiga. Rahvakalender sisaldab sajandite vältel kogunenud teadmisi loodusest ja sellega koosseksisteerimisest. Sellepärast on erinevate pühadega seotud kommetel olnud tähtis roll traditsioonilises komi kultuuris. Erinevatest kalendritüüpidest on ilmselt kõige olulisemaks kujunenud jahikalender, sest jahipidamine on kujunenud komidel aegade jooksul üheks tähtsaimaks elatusalaks. Kalendripühad ei tähenda-

nud üksnes kindlaid rituaalseid tegevusi, vaid siia kuulusid ka laulud, palved, lausumised, ennustamised, ended, erinevad uskumused, mängud jpm. Peatükis iseloomustatakse lähemalt keskseid pühi ja nendega seotud kombeid – kasutatud on sadakond arhiiviteksti.

Järgmine suurem peatükk käsitleb inimese elutsükli: **sünnitus-, pulma- ja matusekombestikku**. Need kolm sündmust on tähtsad pöördemomendid inimese elus ja sellepärast on nendega seotud kombed olnud alati olulised. Vaatamata sellele, et elutsükli kommetes on toimunud muutusi ristiusustamise jm mõjul, on nendes siiski säilinud ka kõige arhailisemaid elemente.

Sünnituskombestik ei tähenda ainult sünnitamist ennast, vaid see hõlmab ka rasedust, sünnitusjärgset aega, lapse koju toomist, lapse ristimist jne. Sellel elujärgul on kõige tähtsamad lapse tervis ja tema kaasamine inimühiskonda. Seepärast on sünnituskombestikus esmajärgulised last kaitsva funktsiooniga lausumised, hällilaulud, äratamissõnad jmt. Lauludes väljendub lapse austamine ja armastamine, laulude vahendusel saab laps väga palju infot teda ümbritseva maailma kohta, nii on tal lihtsam ja turvalisem integreeruda ühiskonda.

Ka pulmad jagunevad mitmeks etapiks ja igal etapil on kindlaid tegevusi, mille sooritamisel on väljakujunenud reglement. Pulmale eelnesid kosimine, kihlus, peigmehe ja ta vanemate külaskäik pruudi vanemate juures – *karizna*, kaks päeva kestvad viimased neiapõlveõhtud, saun. Kosimisel olid levinud ended, kasutati metafoorseid kosimisvormeleid. Kihluspäevil pidi pruut itkema, olid levinud ka sellekohased palvesõnad. Viimastel neiapõlveõhtutel laulis pruut jälle nutulaule, tema juurde tulnud noored lõbutsesid. Saunas palmitseti pruudi neiapõlve tähistav pats lahti, pruut sai uue staatuse.

Siis järgnesid pulmad ja iga tegevus oli samuti kindlalt reglementeeritud. Pulmaldel domineerisid itkud, dialoogid, soovisõnad, ended, mõistatused jm. Pulmajärgsed kombed olid mõeldud noore naise proovilepanemiseks ja toimusid pulmajärgsel päeval.

Matustel, nagu pulmakombestikuskki, olid kõige olulisemaks *žanriks* itkud. Igale matuseetapile – ettevalmistused, matused, peied – sobisid kindlad nutulaulud: küsi- ja teateitkud, kirstu väljaviimise, kalmistule mineku ja kirstu hauda panemise itkud. Matustega on seotud ka ended ja unenäod.

Eraldi lühipeatükina on krestomaatias esitatud kommetega tihedalt seotud **loitsud ja posimised**. Neid peetakse vanimaks rahvaluuležanriks. Kuigi kombestikus olid tegevused tähtsamad kui sõnad, mängisid loitsud olulist rolli nii kombeelus kui ka igapäevastes tegemistes. Üks osa komi loitse on seotud töötegemistega ja teine – pereeluga. Ka see peatükk on varustatud mõnede näitetekstidega.

Proosažanride mahuka osa moodustavad **muinasjutud**. See ala on olnud komi rahvaluules väga arenenud ja populaarne, igas väiksemaski külas leidis vähemalt üks hea muinasjutuvestja. Kõik muinasjutud jagunevad vanemateks loomamuinasjuttudeks, imemuinasjuttudeks ja uuemateks olmemuinasjuttudeks. Kõige rohkem on kogutud imemuinasjutte. Komid on laenanud venelastelt väga palju muinasjuttusüžeid, kuid on ka originaalseid süžeid.

Mittemuinasjutulised proosažanrid – **legendid, bölitškad ja pärimused** – on järgmise peatüki teema. Legendid on tihedalt seotud ristiusuga, nende kujunemist on mõjutanud nii raamatutest võetud süžeed kui ka arhailine rahvaluule. Legendide

tegelased on sageli võetud Piiblist ja pühakute elulugudest. Bõlitškadel on tihe seos demonoloogiaga. Nendes seletatakse manitseval või keelaval toonil looduses või inimtegevuses ilmnevaid arusaamatuid nähtusi. Bõlitškades on tavaliselt juttu kohtumistest haldjate, vaimude, rääkivate puude või teiste üleloomulike olenditega. Üheks võtmesõnaks on bõlitškade puhul animism.

Pärimuste aluseks on tõestisündinud lood, ajaloolised sündmused. Süžeede põhjal võib komi pärimused jagada mitmeks tsükliks, kuid selgeid piire tõmmata on võimatu: toponüümilised pärimused, pärimused eri paikade asustamisest (ka kultusobjektide ehitamisest), tõuudidest, ajaloolistest isikutest (nt Permi Stefanist ja tema õpilastest), kohalikest kangelastest (suure füüsilise või maagilise võimuga inimestest, nõidadest).

Raamatu järgnev osa käsitleb **eepose** žanri. Komi eepos koosneb kahest osast: *iz'va-kolva* ja sūrja eeposest. Vahe on nende loojate elulaadis – *iz'va* komidel on väga tihedad seosed samojeedidega, mis peegeldub nii süžeedes kui ka tegelaste nimedes. A. Mikušev on eristanud mõlemas eeposes kolme süžetüüpi: mütoloogiliste jälgedega vanad laulud, uued kangelaslaulud ja kõige uuemad ühiskondlik-ajaloolised laulud. *Iz'va-kolva* eeposes on üle tuhande värsi ja palju sarnaseid elemente soome *Kalevalaga*, kõige rohkem ühist on aga Kullervo kujuga. Sūrja eepos sisaldab ka ballaade, millel on ühiseid jooni eesti laulude ja teiste läänemeresoome rahvaste ballaadidega.

Lüüriliste laulude peatükk annab ülevaate komi lauluvarast. Siin esitatakse Prometei Tšistaljovi pakutud laulude jaotuse: komi rahvalaulud, vene keelest komi keelde tõlgitud laulud ja venekeelsed laulud, mida lauljad peavad komi lauludeks. Samuti nimetatakse selles peatükis komi laule uurinud teadlasi, näidatakse laulutraditsioonis valitseva terminoloogia mitmekesisust jm.

Järgmine peatükk käsitleb **aforismitaolisi žanre**, nende hulgas vanasõnu, mõistatusi, kõnekäände, ütlushi jne žanre.

Lastefolkloor jagatakse mänguga seotuse järgi kaheks: mänguga sidumata ja mängufolklooriks. Mänguga sidumata lastefolkloor hõlmab hällilaule ja -itke, naljasõnu, äratamislaule, muinasjutu süžeege laule, matkimislaule jne. Mängufolkloori kuuluvad mängud, liisusalmid, narrimislaulud jne. See peatükk on varustatud rohkete tekstinäidetega.

Kõigi kümne käsitletud peatüki järel leidub raamatus ka kordamisküsimusi vastava peatüki teema kohta. Üldse on seda krestomaatiat võimalik kasutada komi rahvaluule õpikuna. Raamatu koostajad esitavad ka soovitusliku õppekava, nimetavad teemaderingi kõikidele kooliklassidele eraldi. Nende arvates võib selle raamatu materjale kasutada mitte ainult komi rahvaluule tunnis, vaid ka näiteks joonistamise või muusikatunnis. Lisaks raamatus esitatud tekstimaterjalile ja ülevaadetele on koostajad esitanud ka soovitusliku kirjanduse nimestiku, milles on nii rahvaluulekogusid kui ka teaduslike folkloorikäsitusi.

Raamatus on ka tekstide indeks ja väike sõnastik, mis seletab mõnede tekstis esinevate murdesõnade tähendusi. Teksti sees võib leida ka paar pilti ja mõningate komi rahvaluule kogujate ja uurijate portreesid. On väga kiiduväärne, et koostajad ei kasutanud vahenduskeelt ja krestomaatiat on valdavalt komikeelne: komi lastele peabki komi rahvaluulet õpetama komi keeles.

Mälestuskirjandus kui pärimus

Ühe eesti mehe teekond pagulusse läbi mitme võimu ja vaimu

Valter Allase. *Mälestusi koolipäevist, sõjakeerisest ja põgenikelaagrist: aastad 1924–1949*. Tallinn: Grenader 2006. 303 lk.

1917. aastal sündinud väliseestlase Valter Allase mälestusteraamat räägib autori koolipõlvest, sõjakogemusest ja teekonnast pagulusse. Sissejuhatuseks teeb autor juttu ka oma päritolust ja lapsepõlvkodust Virumaal.

Raamatus põimuvad tihedalt autori isiklik elu ja ajaloolised sündmused, mis ühel või teisel ajajärgul Eestis või kogu maailmas aset leidsid. Nagu raamatu pealkirjas nimetatud perioodil elanud eestlaste mälestustele omane, on ka siin kirjeldatud majanduskriisi aegu, võimuvahetust ja selle tagajärgi, mis avaldasid mõju mitte ainult ühele inimesele või perele, vaid kogu eesti rahvale.

Esmalt kirjutab autor oma lapsepõlvest ja kooliaastatest. Ta annab põhjaliku ülevaate

Liigusti 6-klassilise kooli ja Tallinna Linna Poeglaste Kommertsgümnaasiumi ajast, kirjeldab nende koolide olustikku ja nii klassikaaslasi kui ka õpetajaid. Ei saa mainimata jätta ka asjaolu, et raamatu mina-tegelane oli toona üks paljudest, kes läks maalt linna õppima ja tutvus seeläbi teistsuguse eluga, mis lõi karjäärivõimaluse. See on pärimuses sageli korduv stereotüüp, millel seosed tõsieluga. Nii võis minna päriselt, aga ettekujutus, et nii peab minema, oli tõsielust tugevam.

Teiseks jutustab autor sõjaväeteenistusest ja esimestest töökohtadest. Siit võib leida põhjaliku ülevaate sõjaväeteenistusest, sõjaväelaagrist ja sealsest kodukorrast. Ka selles ei puudu värvikas ja detailne karakterikirjeldus. Samuti on välja toodud ebatavalisi sündmusi. Peaaegu detailidesse ulatuv ülevaade laseb aimata üht kahest – sõjaväetemaatika südamelähedust autorile või toonast üleüldist tänapäevasest erinevat suhtumist sõjaväeteenistusse. Pärast sõjaväge järgnevad töökohad Virumaa Teatajas ja Rakvere Ühispangas. Nagu Eesti Vabariigis üldse, tõi 1930. aastate teine pool kaasa suure edasiminekku ka Valter Allase elus. Samas ei lähe autor mööda ka Konstantin Pätsi vaikivast ajastust ja ammuigi mitte tõsiasiast, et tema karjääriperiood langes Teise maailmasõja eelõhtule. Teine osa jõuab saatusliku esimese nõukogude aastani – sedakorda pangatöötaja silmade läbi. Käsitletakse sellele pöördelisele ajale omast inimeste kadumise ja küüditamiste lainet, millest ei jäänud puutumata ükski eesti perekond.

Kirjeldatakse ka nii Saksa okupatsiooni kui ka Politseipataljoni, mille koosseisus autor Lõuna-Venemaal venelaste vastu võitles. Siin rõhutatakse asjaolu, et võitlema mindi sakslaste poolele venelaste vastu, mis jääb ilmselt arusaamatuks selles ühiskonnas, kuhu autor hiljem emigreerus.

1944. a. oli autoril õnne naasta kodumaale, mida paljudel tema saatusekaaslastel ei olnud. Seetõttu õnnestus tal samal aastal koos paljude põgenikega suunduda Saksamaale, kus ta hakkas tegutsema tagavarapataljoni kompaniülemana. Sellestki ajast on raamatus palju olukirjeldusi ja pikantseid juhtumisi. Sõja lõppedes ja lindpriiks kuulutatuna viis saatus ta Augsburgi põe kirjutagrisse, kuhu sattusid paljud teisedki paguluses elavad eestlased. Palju on juttu toonase Saksamaa näljast ja vaesusest ning igapäevaelu elamise raskustest ja haigustest. Et tegevus toimub väljaspool Eestit, hõlmavad selle ajajärgu mälestused ka kokkupuuteid eri rahvastega. Eraelus leiab aset autori taaskohtumine perega, millega kaasnevad psühholoogilised momendid ta oskuslikult välja toob.

Et Saksamaa polnud põgenikele atraktiivne paik, kasutas autor paljude teiste põgenike kombel võimalust emigreeruda Austraaliasse. Selle seigaga ka mälestusteraamat lõpeb.

Mälestusteraamatu autor ei ole seadnud eesmärgiks kirjutada ilukirjandust. Raamat on kantud inimeste, paikade ja sündmuste üksikasjalikest kirjeldustest. Vaatamata sellele, et autor on mälestuste kirjutamise ajal olnud suhteliselt kõrges vanuses, on ta siiski suutnud meelde jätta arvukalt karaktereid ja inimeste nimesid alates kaugest 1924. aastast, mis nooremale lugejale lausa hoomamatuna võib tunduda. Olu- ja karakterikirjelduste vahele mahub ka värvikaid seiku, mis kinnitavad, et vaatamata sellele, et kirjeldatud aega tajutakse tihtipeale tänapäevases eetilises ja igas mõttes paremana, ei muutu inimloomus siiski. Märkimist väärib, et kuigi mälestustes esineb üsna palju traagilisi sündmusi ja hirmutekitavaid seiku, tunnistab autor siiski, et tal on olnud õnne ning suudab sündmusi ja olustikku kirjeldada ilma liigsete emotsioonideta. Sõnaga, ta suudab anda ühe vaate eestlaste pärimuslikku ajalukku.

Maarja Villandi

BOOK REVIEW

The New Edition of Lithuanian Spells

Overview of the recently issued e-publication *Lietuvių užkalbėjimo šaltiniai. Elektroninis savadas* [Lithuanian spells. Electronic publication] (Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas 2005), edited by Daiva Vaitkevičienė, and the printed book of 44 pages accompanying it by Mare Kõiva.

Overview of Komi Folklore

Nikolay Kuznetsov gives an overview of *Кoми фoлклoр: Хрeстoмaтия*. [Komi folklore: Chrestomathy] (Сыктывкар: Коми небџ лэджанин 2002. 328 л.б.).

Published Memories as Heritage

Valter Allase. *Mälestusi koolipäevist, sõjakeerisest ja põgenikelaagrest: aastad 1924–1949*. [Memories of Schooldays, War-Twists and Refugee Camps: The Years 1924–1949] (Tallinn: Grenader 2006. 303 pp.) Reviewed by Maarja Villandi.